

آموزش سریع و ساده

گرامر زبان تورکی آذربایجانی

با تأکید بر نقش اصوات در خواندن و نوشتن به زبان تورکی آذربایجانی

نویسنده :

کوئلو سعید نجاری

مترجم و تهیه کننده :

انلیار قاراداغلی

مقدمه :

کتاب حاضر که در مقابل شماست ، هدفش آموزش نقش اصوات و اساس و پایه های گرامر زبان تورکی آذربایجانی می باشد . با مطالعه این کتاب ، شما صاحب اطلاعات پایه ای و اساسی در مورد زبان تورکی آذربایجانی خواهید شد .

کو یلو سعید نجاری

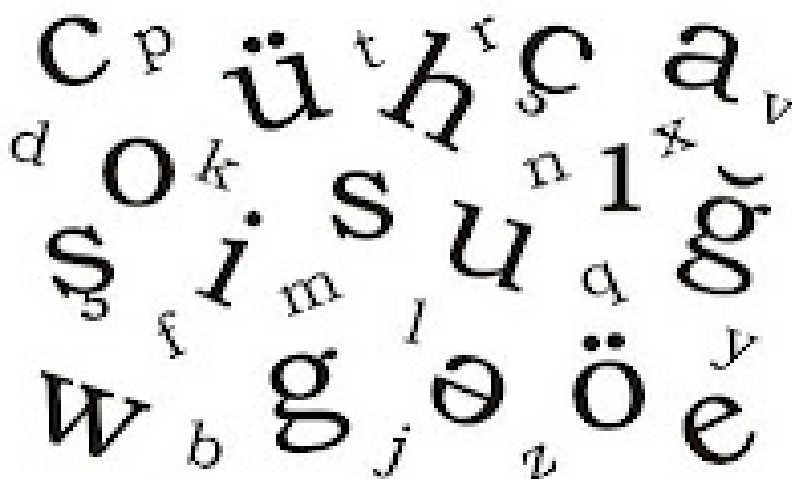
فهرست مطالب :

۴	۱ - الفباء
۷	۲ - صدا
۷	۳ - بی صدا های ملایم و ضخیم
۸	۴ - صداهای ملایم و ضخیم
۸	۵ - صداهای لب گرد کننده و لب گرد نشونده
۹	۶ - قانون هماهنگی اصوات
۱۰	۷ - قانون ترتیبی بودن اصوات
۱۰	۸ - هجا
۱۱	۹ - آخرین حرف واژه ها
۱۲	۱۰ - واژه و ساختار شکل گیری اش
۱۳	۱۱ - واژه های مصنوع و ادات تشکیل دهنده واژه ها
۱۴	۱۲ - واژه های مرکب و نحوه نوشتاری آنها
۱۵	۱۳ - انواع ادات شکل دهنده
۱۶	۱۴ - نحوه نوشتاری ادات
۱۸	۱۵ - بخشهای گفتاری
۱۹	۱۶ - اسم
۲۰	۱۷ - انواع ساختار اسامی
۲۴	۱۸ - وابستگی در اسمها
۲۸	۱۹ - حالت های اسم
۳۲	۲۰ - وابستگی و ادات حال همراه با هم
۳۶	۲۱ - علامت خبر در اسمها
۳۹	۲۲ - صفت
۴۴	۲۳ - درجات صفات

۲۴	– ارقام (شمارش)	۴۶
۲۵	– ضمیر و انواع آن	۴۷
۲۶	– فعل	۴۹
۲۷	– مصدر	۵۱
۲۸	– نفی افعال	۵۲
۲۹	– افعال متعدی و لازم	۵۲
۳۰	– انواع فعل	۵۴
۳۱	– زمان افعال	۵۶
۳۲	– ضمائر شخص در خاتمه افعال	۶۲
۳۳	– ادات شکل دهنده افعال	۶۴
۳۴	– شکل عمومی افعال	۶۹
۳۵	– ادات وابستگی افعال	۷۰
۳۶	– قید	۷۲
۳۷	– منابع	۷۴
۳۸	– ضمیمه	۷۵

زبان تورکی آذربایجانی

شامل ۳۲ حرف می باشد که هر حرف آن بیانگر یک صدا می باشد .

بر خلاف زبانهای همچون انگلیسی که بعضاً چند حرف بیانگر یک صدا می باشد :

مثل : (sh = ش) یا (ch = چ) و ...

و یا در زبان فارسی برای یک صدا چند حرف وجود دارد :

مثل : (S = س - ث - ص) یا (Z = ز - ض - ظ - ذ) و یا (T = ت - ط) و ...

در زبان تورکی آذربایجانی (رسم الخط لاتین) هر حرف بیانگر یک صدا و هر صدا تنها بیانگر یک حرف می باشد . به همین دلیل الفبای لاتین مشکلات فوق را حل کرده و خواندن و نوشتن به زبان تورکی را آسان نموده هست . زبان تورکی آذربایجانی شامل ۹ حرف صدادار و ۲۳ حرف بی صدا می باشد . که حروف صدادار به ترتیب زیر می باشند :

(A , O , U , I , Ö , Ü , E , Ə , İ)

در زیر جدول الفبای زبان تورکی آذربایجانی به صورت لاتین و عربی به طور کامل نشان داده شده است :

عربی	لاتین	عربی	لاتین	عربی	لاتین
آ	A a	خ	X x	اؤ	Ö ö
ب	B b	ای ^ه	I ı	پ	P p
ج	C c	ای	İ i	ر	R r
چ	Ç ç	ژ	J j	س، ص، ث	S s
د	D d	ک	K k	ش	Ş ş
ا	E e	ق	Q q	ت، ط	T t
ا، ع	Ə ə	ل	L l	او	U u
ف	F f	م	M m	او ^و	Ü ü
گ	G g	ن	N n	و	V v
غ	Ğ ğ	او ^و	O o	ی	Y y
ح، ه	H h			ز، ض، ذ، ظ	Z z

در زیر جمله ای در دو الفباء (لاتین - عربی) نوشته می شود :

- *Azərbaycan bizim vətənimizdir.*

- آذربایجان بیزیم وطنیمز دیر .

توضیحات مترجم : چون مردمان تورک جغرافیای ایران در سیستم آموزشی به زبان فارسی ، به صورت اجباری تعلیم می یابند و امکان هیچ گونه آموزشی به زبان تورکی فعلاً وجود ندارد و همچنین با در نظر گرفتن این موضوع که در همان سیستم آموزشی ، زبان انگلیسی از سطوح راهنمایی آموزش داده می شود به راحتی می توان در کمترین زمان ممکن الفبای لاتین آذربایجان را فرا گرفت تنها مشکل باقی مانده مربوط می شود به آموزش برخی حروف صدادار که در زبان فارسی اصلاً وجود ندارند و چون این کتاب آموزشی به صورت نوشتاری بوده و نقصان ابزار آموزش صوتی برای تلفظ در این میان می باشد . برای سهولت فراگیری ، جدولی از لغات مشهور زبان تورکی شامل حروف صدادار به همراه معنای فارسی شان را در زیر تهیه کرده ام تا علاقه مندان بدین وسیله به راحتی بر این مشکل هم غلبه کنند . به عنوان تجربه این حقیر در نوشتن به زبان تورکی ، اغلب آذربایجانی ها در ابتدای کار بیشتر اشتباهات املائی شان از این نقطه آغاز می شود زیرا عادت و تمرین مطالعه و نوشتن کلمات تورکی را نداشته اند به امید خدا می توان در آینده با تولید ابزارهای سودمند بر بسیاری از مشکلات موجود در زمینه فراگیری خواندن و نوشتن به زبان تورکی حتی در چهارچوب سیاسی و آموزشی بسته فعلی ایران غلبه نمود .

حرف صدادار	حروف صدادار در مثال واژه های تورکی آذربایجانی به همراه معنای فارسی
A a	<i>Ata</i> (پدر) – <i>Ana</i> (مادر) – <i>ad</i> (اسم) – <i>ac</i> (گرسنه) – <i>acı</i> (تلخ) – <i>acıq</i> (نفرت) – <i>açar</i> (کلید) – <i>badam</i> (بادام) – <i>ada</i> (جزیره)
İ i	<i>iç</i> (داخل) – <i>içki</i> (نوشیدنی) – <i>içmək</i> (نوشیدن) – <i>igid</i> (جوانمرد) – <i>siz</i> (شما) <i>iki</i> (عدد دو) – <i>il</i> (سال) – <i>ilan</i> (مار) – <i>ilk</i> (نخستین) – <i>inam</i> (باور) – <i>indi</i> (الان) – <i>inək</i> (گاو) – <i>ip</i> (طناب)
I ı	<i>ılıq</i> (ولرم) – <i>ışığı</i> (نور) – <i>ışılı</i> (نور ضعیف) – <i>ışığısız</i> (بی نور) – <i>Əhərli</i> (اهری) – <i>Təbrizli</i> (تبریزی) – <i>ıldırım</i> (رعد و برق)
E e	<i>el</i> (مردم) – <i>elçilik</i> (خواستگاری) – <i>endirim</i> (تخفیف) – <i>ev</i> (خانه) <i>ertə</i> (صبح زود) – <i>eşik</i> (بیرون) – <i>eşitmək</i> (شنیدن) – <i>eşşək</i> (الاغ) – <i>en</i> (پهنا) <i>beş</i> (عدد پنج) – <i>yemək</i> (خوردن)
Ə ə	<i>əl</i> (دست) – <i>əgər</i> (اگر) – <i>əkdirmək</i> (کاشتن) – <i>əlbəəl</i> (دست به دست) <i>əliyəri</i> (دست کج) – <i>əmək</i> (فعالیت) – <i>əng</i> (چانه) – <i>ər</i> (شوهر) <i>bənzəmək</i> (شبیه شدن) – <i>çevrə</i> (محیط)
O o	<i>Oba</i> (چادر) – <i>od</i> (آتش) – <i>oğru</i> (دزد) – <i>oğul</i> (پسر) – <i>olsun</i> (باشد) <i>onlar</i> (آنها) – <i>on</i> (عدد ده) – <i>otuz</i> (عدد سی) – <i>ox</i> (تیر) – <i>doğru</i> (حقیقت) <i>doğum</i> (تولد) – <i>soy</i> (نژاد) – <i>sol</i> (سمت چپ)
Ö ö	<i>Ögey</i> (ناتنی) – <i>öküz</i> (گاو نر) – <i>ölçü</i> (اندازه) – <i>ölkə</i> (کشور) – <i>öz</i> (خود) <i>ölüm</i> (مرگ) – <i>ön</i> (پیش) – <i>öncə</i> (از قبل) – <i>örnək</i> (مثال) – <i>kölgə</i> (سایه) <i>öyrənci</i> (دانشجو) – <i>bölgə</i> (منطقه) – <i>döz</i> (صبر کن) – <i>dörd</i> (عدد چهار)
U u	<i>Uca</i> (مرتفع) – <i>ucuz</i> (ارزان) – <i>uçmaq</i> (پرواز کردن) – <i>uğur</i> (موفقیت) – <i>un</i> (آرد) – <i>ulduz</i> (ستاره) – <i>unutmaq</i> (فراموش کردن) – <i>uşaq</i> (بچه) – <i>uzaq</i> (دور) – <i>uzun</i> (دراز) – <i>duz</i> (نمک) – <i>dul</i> (بیوه) – <i>su</i> (آب)
Ü ü	<i>Üç</i> (عدد سه) – <i>ün</i> (آواز) – <i>ürək</i> (قلب) – <i>ümid</i> (امید) – <i>üst</i> (بالا) – <i>üz</i> (صورت) – <i>üzücü</i> (شناگر) – <i>üzük</i> (انگشتری) – <i>üzüm</i> (انگور) – <i>gün</i> (روز) <i>düşmən</i> (دشمن) – <i>düyün</i> (جشن عروسی) – <i>düz</i> (راست) – <i>düzgün</i> (صحیح) <i>süd</i> (شیر)

همانطور که مشاهده می کنید؛ برای نمونه سه واژه *duz* , *döz* , *düz* تنها با یک حرف **صدا دار** سه معنای متفاوتی به خود می گیرند از این نمونه ها در زبان تورکی آذربایجانی فراوان می باشند و با در نظر گرفتن همین مسئله می توانید به یکی از موارد غیر مناسب بودن الفبای عربی ، برای زبان تورکی پی ببرید ، در صورتی که الفبای لاتین این مشکل اساسی را به صورت کاملاً منطقی از میان برداشته است .

بخش دوم : صدا

در زبان تورکی آذربایجانی حروف به دو بخش تقسیم می شوند : صدادار و بی صدا .

در تلفظ صدادارها هوا به صورت آزاد از دهان خارج می شود . در زبان تورکی آذربایجانی ۹ حرف صدادار وجود دارد :

- A a : adam
- E e : ev
- Ə ə : əl
- I ı : qız
- İ i : dil
- O o : yol
- Ö ö : göz
- U u : duz
- Ü ü : üz

در تلفظ بی صداها ، وقتی جریان هوای آزاد از دهان خارج می شود به یک مانعی برخورد می کند . زبان تورکی آذربایجانی ۲۳ حرف بی صدا دارد .

B , C , Ç , D , F , G , Ğ , H , X , J , K , Q , L , M , N , P , R , S , Ş , T , V , Y , Z .

بخش سوم : بی صدا های ملایم و ضخیم

در زبان تورکی آذربایجانی بی صداها یا ملایم هستند و یا ضخیم .

بی صدا های ملایم در هنگام تلفظ ، تارهای صدا لرزشی نمی کند و صدا شنیده نمی شود . مثل : **p , t , k**

بی صدا های ضخیم در هنگام تلفظ ، تارهای صدا می لرزند و صدا شنیده می شود . مثل : **b , n , z**

در زبان تورکی آذربایجانی بی صدا های ملایم نسبت به بی صدا های ضخیم بیشتر استفاده می شود .

بخش چهارم: صدادهای ملایم و ضخیم

در زبان تورکی آذربایجانی چهار تا از صدادهای ضخیم هستند:

- *a*
- *ɪ*
- *o*
- *u*

این صدادهای زمانی که تلفظ می‌شوند، زبان از طرف پشت به بالا بلند می‌شود و صدای ضخیمی تولید می‌شود. به این صداها پشت‌زبانی و صداهای ضخیم گفته می‌شود.

باقیمانده صدادهای، هر پنج تایشان صدادهای ملایم می‌باشند:

- *e*
- *ə*
- *i*
- *ö*
- *ü*

این صدادهای زمانی که تلفظ می‌شوند، نوک زبان در قسمت نخست داخل دهان باقی می‌ماند و صدا ملایم تولید می‌شود. به اینها صدادهای ملایم گفته می‌شود.

از صدادهای *o, ö, e* در جملات اصیل تورکی در نخستین هجا می‌توانند بیایند.

بخش پنجم: صدادهای لب‌گردکننده و لب‌گردنشونده

بعضی از صدادهای در هنگام گفتن، لبها را گرد کرده و در پیشروی دراز می‌شوند. به این صدادهای، صدادهای لب‌گردکننده گفته می‌شود.

- *o*
- *ö*
- *u*
- *ü*

پنج صدادار باقیمانده در هنگام تلفظ لبها در حالت طبیعی باقی می ماند و تلفظ صدا بهم نمی خورد. به این صدادارها، صدادارهای لب گرده نشونده گفته می شود.

- *a*
- *e*
- *ə*
- *ɪ*
- *i*

بخش ششم: قانون هماهنگی اصوات

در واژه های اصیل تورکی، صدادارها یا ملایم هستند و یا ضخیم. یعنی به زبان ساده در یک کلمه، صدادارها همیشه از یک جنس تبعیت می کنند.

در یک واژه رعایت یک جنس بودن صدادارها، یا ضخیم و یا ملایم، را قانون هماهنگی اصوات در زبان تورکی می گویند (قانون آهنگ اصوات)

برای نمونه:

به واژه های زیر توجه کنید، در واژه های زیر، صدادارها از جنس صدادارهای ضخیم (*a, ɪ, o, u*) می باشند:

- *oyun*
- *ayaq*
- *dodaq*
- *yoldaşlıq*
- *vurğun*

و در واژه های زیر، صدادارها از جنس صدادارهای ملایم (*e, ə, i, ö, ü*) می باشند:

- *evli*
- *eşik*
- *süpürgə*
- *kəndçi*
- *dirsək*
- *ödəmək*

بخش هفتم : قانون ترتیبی بودن اصوات

واژه های اصیل تورکی ، در هنگام ساخته شدن صدادارها با ترتیب معینی شکل می گیرند .
به این ترتیب ، پشت سرهم آمدن و یا قانون هماهنگی ترتیب آمدن صدادارها پشت سرهم گفته می شود .
گفتنی ، اگر در زبان تورکی در واژه صدادار اولی را تشخیص بدهیم ، با کمک قانون هماهنگی اصوات ، در
هجاهای بعدی صدادارهایی که خواهند آمد را می توانیم تعیین کنیم .
مثال :

- *getdikcə*
- *dondurma*
- *tökülmək*

بخش هشتم : هجا

واژه ها بخش - بخش گفته می شود و هر بخش یک هجا و در هر هجا یک حرف صدادار وجود دارد :

- تک هجائی : *at , göz*
- دو هجائی : *ana , qoçaq*
- سه هجائی : *qardaşlıq , dumanlıq*
- چهار هجائی : *yazıçılıq , Azərbaycan*
- پنج هجائی : *Azərbaycanlı , yaşllaşdırmaq*

اگر واژه های اصیل زبان تورکی آذربایجانی را در نظر بگیریم ، پنج نوع هجا مشاهده می کنیم :

- ۱ - هجا کاملاً آشکار : در اول واژه و فقط از یک صدادار عبارت می باشد :

مثال :

a + na , a + çıq

- ۲ - هجا آشکار : عبارت از یک بی صدا با صدادار می باشد و در هر کجای واژه می تواند بیاید :

مثال :

ba + ba , bi+ bi

۳ - هجا مستور: هجا تشکیل شده از یک صدادار به همراه یک بی صدا.

مثال:

at , *üç*

۴ - هجا کاملاً مستور: این هجا عبارت از یک صدادار که مابین دو بی صدا قرار گرفته می باشد.

مثال:

bal , *gül*

۵ - هجا کاملاً مستور نوع دوم: این هجا عبارت از سه بی صدا که بعد از بی صدای اول صدادار قرار

گرفته می باشد و دو بی صدای بعدی حتماً یکی شان بی صدای ضخیم می باشد:

مثال:

sərt , *qurd*

بخش نهم: آخرین حرف واژه ها

در زبان تورکی آذربایجانی واژه ها به همان صورتی که شنیده می شوند، نوشته می شود:

۱ - واژه هایی که حروف آخرشان به *q* یا *ğ* و یا *x* ختم شوند اگر تک هجائی باشند: به صورت *ğ*

یا *x* و اگر دو و یا چند هجائی باشند به صورت *q* نوشته می شوند.

مثال:

Çox , *yağ* , *bax* , *ziğ* , *uşaq* , *qaçmaq*

۲ - مصدر صدادارهای ضخیم به *q* و مصدر صدادارهای ملایم به *k* ختم می شود.

مثال:

yazmaq , *olmaq* , *yemək* , *sönmək*

۳ - در واژه هایی که در آخر شان حرف *q* دارند، اگر مابین دو حرف صدادار قرار بگیرد به حرف *ğ*

تبدیل می شود.

مثال:

uşaq + *ı* → *uşağı*

۴- در واژه های دو و یا چند هجائی حرف *t* در انتها، اگر به نحوی مابین دو حرف صدادار نزدیک بهم یا پهلوی هم قرار بگیرد به حرف *d* تبدیل می شود.
مثال:

qaçirt + ır → *qaçırdır* , *unut + ur* → *unudur*

۵- در آخر واژه ها حرف *k*، اگر مابین دو حرف صدادار قرار بگیرد به حرف *g* و یا حرف *y* تبدیل می شود.
مثال:

Çörək + i → *çörəyi* (*çörəgi*)
əmək + i → *əməyi* (*əməgi*)

بخش دهم: واژه و ساختار شکل گیری اش

در زبان تورکی آذربایجانی ساختار تشکیل واژه ها به سه شکل می باشد:

واژه های ساده:

همیشه ثابت باقی می مانند، به تنهایی مفهوم دارند، یک حرف از آنها بیافتد معنا و مفهوم واژه از بین می رود.

ana , *bacı* , *divar*

مثال:

واژه های مصنوعی:

از یک واژه بعلاوه ادات سازنده واژه تشکیل می شود.

vətən + daş → *vətəndaş*

مثال:

at + lı → *atlı*

واژه های مرکب :

از دو و یا چند واژه ساده تشکیل می شود .

isti + *ot* → *istiot*

مثال :

əl + *üz* + *yuyan* → *əlüzüyuyan*

به قسمتی از واژه که تغییر ناپذیر و معنای مستقل دارد ، ریشه می گویند .

به قسمت تغییر پذیر واژه که معنای مستقلی ندارد ، شکل دهنده و یا ادات گفته می شود .

بخش یازدهم : واژه های مصنوع و ادات تشکیل دهنده واژه ها

برای ساختن واژه های جدید ، اداتی که به ریشه واژه ها اضافه می گردد ، ادات شکل دهنده واژه ها گفته

می شود .

مثال :

*göz**lük*

*göz**lü*

*göz**atçı*

*göz**süz*

در مثال بالایی به واژه "*göz*" با همراه شدن ادات مختلف شکل دهنده ، انواع واژه های جدید ساخته شده

است.

بخش دوازدهم: واژه های مرکب و نحوه نوشتاری آنها

واژه های مرکب بر اساس قواعد و قوانین زیر تولید و ساخته می شوند:

۱ - دو و یا گاهی با ترکیب سه واژه ساده:

مثال:

Düz Küyü , qaraqaş , uzunburun

۲ - با ترکیب دو واژه که معنا و مفهوم نزدیکی به یکدیگر دارند:

مثال:

ev- eşik , üst - baş , çal - çağır

۳ - با تکرار عین واژه ها:

مثال:

üzbəüz , baş-başa , üst-üstə

۴ - با همراه شدن دو واژه متضاد هم:

مثال:

yer - göy , gecə - gündüz

بخش سیزدهم : انواع ادات شکل دهنده

در زبان تورکی آذربایجانی ، ادات شکل دهنده بر اساس نوع وظیفه ای که دارند به دو قسمت تقسیم می شوند :

۱ - ادات تشکیل دهنده واژه ها :

بعضی از ادات وقتی به واژه اضافه می گردند معنا و مفهوم آن واژه را تغییر می دهند و واژه ای با معنا و مفهوم جدید را می سازند به چنین اداتی ، ادات تشکیل دهنده واژه ها گفته می شود .

مثال :

— *çı* → *balıqçı*

— *suz* → *susuz*

— *li* → *yeməli*

— *lıq* → *ağalıq*

۲ - ادات تغییر دهنده ظاهر واژه ها :

بعضی از ادات هنگامی که به واژه ای اضافه می گردند ، فقط ظاهر واژه را تغییر می دهند و در معنا و مفهوم واژه هیچ تغییری ایجاد نمی کنند به این ادات ، ادات تغییر دهنده ظاهر واژه ها گفته می شود .

مثال :

— *da* → *dağda*

— *dən* → *Küyyüdən*

— *a* → *yoldaşa*

— *yə* → *dərəyə*

بخش چهاردهم : نحوه نوشتاری ادات

۱- حروف صدادار آخر واژه ها بر اساس ضخیم و ملایم بودن اداتی که می پذیرند به دو شکل می باشد . بدین گونه که برای حروف صدادار ضخیم در آخر واژه ها ، حرف "a" و برای حروف صدادار ملایم ، حرف "ə" به کار می رود .

مثال :

الف : ادات ضخیم شکل دهنده برای واژه ها :

- lar → qapılar
- da → dağda
- dan → uşaqdan

ب : ادات ملایم شکل دهنده برای واژه ها :

- lər → evlər
- də → gündə
- dən → çiçəkdən

ج : ادات ضخیم تشکیل دهنده برای واژه ها :

- ma → qalma
- an → yanan

د : ادات ملایم تشکیل دهنده برای واژه ها :

- mə → gülmə
- ən → sevinən

۲- حروف صدادار آخر واژه ها بسته به ضخیم یا ملایم بودن و یا حتی لب گرد شونده و یا لب گرد نشونده بودن، ادات شکل دهنده شان چهار نوع متفاوت می باشند:

بدین صورت که ادات شکل دهنده ضخیم با توجه به قانون هماهنگی اصوات، "i" و یا "u" ، و ملایم ها "i" و یا "ü" به کار می رود. مثال:

الف: ادات شکل دهنده ضخیم:

– i → qarpızı

– in → qarpızın

– u → duzu

– un → duzun

ب: ادات شکل دهنده ملایم:

– i → dili

– in → dilin

– ü → günü

– ün → günün

ج: ادات تشکیل دهنده ضخیم:

– lıq → yaylıq

– sız → paltarsız

– luq → qonşuluq

– suz → odunsuz

– *lik* → *kölgəlik*

– *siz* → *evsiz*

– *lük* → *gözlük*

– *süz* → *gülsüz*

بخش پانزدهم: بخشهای گفتاری

واژه های هر زبانی به بخشهای مختلفی تقسیم می شوند به آنها بخشهای گفتاری گفته می شود.

در زبان تورکی آذربایجانی ده نوع بخش گفتاری وجود دارد. بعضی از اینها در خارج از متن معنای مستقلی دارند که به آنها بخشهای اصلی گفتاری گفته می شود. در زبان تورکی آذربایجانی هفت نوع بخش اصلی گفتاری وجود دارد:

1- *isim* : (اسم) *ana , vətən*

2- *sifət* : (صفت) *ağ , böyük*

3- *say* : (شمارش) *bir , iki*

4- *əvəzlik* : (ضمیر) *mən , sən*

5- *eyləm (fe'l)* : (فعل) *yazdım , gedirəm*

6- *zərf* : (قید) *yavaş , diqqətlə*

7- *nida* : (ندا) *ax! , hoy!*

به بخشهای گفتاری که خارج از متن معنای مستقلی ندارند ، بخشهای گفتاری کمکی گفته می شود .

1. *qoşma* : (**اتصالی**) *sarı , -dək , kimi , görə*
2. *bağlayıcı* : (**وابسته**) *həm , da , yoxsa , ancaq*
3. *ədat* : (**ادات**) *ki , -mi , bəs , ha*

بخش شانزدهم : اسم

به واژه هایی که نام اشیاء و یا افراد را بیان می کنند ، اسم گفته می شود .

۱ - **اسامی مخصوص** : واژه هایی که هویت اصلی یک شی را بیان می کنند را می گویند .

Savalan , Babək , Təbriz

مثال :

۲ - **اسامی عمومی** : به واژه هایی که برای اشیاء هم جنس که نام عمومی دارند به کار رفته می شود را می گویند .

adam , kitab

مثال :

۳ - **اسامی مجرد** : به اسامی خارج از ماده که با دست قابل لمس نمی باشند ، می گویند .

yaxşılıq , qoçaqlıq

مثال :

۴ - **اسامی غیر مجرد** : به اسامی جانداران و غیر جانداران گفته می شود .

su , quş

مثال :

۵ - **اسامی مفرد** : به اسامی زیادی که در آخرشان علامت جمع نباشد و یک چیز را بیان بکنند که به این اسامی مفرد گفته می شود .

ata , ev

مثال :

۶ - اسامی جمع بدون علامت جمع : به اسامی که نشان دهنده کثرت می باشند ولی علامت جمع ندارند گفته می شود .

مثال : *el , ulus , sürü*

۷ - اسامی جمع دارای علامت جمع : در زبان تورکی آذربایجانی علامت جمع اسامی از دو پسوند "*-lar, -lər*" عبارت می باشد . اگر در آخر اسم حرف صدادار ضمیم باشد "*-lar*" و اگر ملایم باشد "*-lər*" استفاده خواهد شد .

مثال :

dost → *dostlar*

qarpız → *qarpızlar*

çöl → *çöllər*

gəmi → *gəmilər*

بخش هفدهم : انواع ساختار اسامی

۱- اسامی ساده : از یک ریشه عبارت بوده چنانکه اگر یک حرف را برداریم معنا و مفهوم اسم از بین می رود ، اسامی ساده می گوئیم .

مثال :

Çörək , at

۲- اسامی ساخته شده : از یک و یا چند ادات تشکیل دهنده این اسامی ساخته می شوند که به آنها اسامی ساخته شده گفته می شود .

در شیوه استاندارد زبان تورکی آذربایجانی در عصر حاضر اسامی ساخته شده عبارتند از :

الف : با ادات تورکی ساخته شده ها :

– *lıq* , – *lik* , – *luq* , – *lük* :

dağlıq , *çərçilik* , *ucuzluq* , *düzlük*

– *ça* , – *çə* : *qazança* , *dəftərçə*

– *laq* : *duzlaq* , *çaylaq*

– *çı* , – *çi* , – *çu* , – *çü* : *yazıçı* , *çörəkçi* , *odunçu* , *üzümçü*

– *lı* , – *li* , – *lu* , – *lü* : *dadlı* , *evli* , *duzlu* , *sözlü*

– *daş* : *yoldaş* , *əməkdaş* , *vətəndaş*

– *cıq* , – *cik* , – *cuq* , – *cük* , – *cığaz* , – *ciyəz* :

anacıq , *evcik* , *yavrucuq* , *gözcük* , *qızcığaz* , *nənəciyəz*

ب : اسامی ساخته شده با ادات وارد شده از زبانهای عربی و فارسی به همراه واژه های وارد شده از این زبانها .

– *ıyyət* : *ziddiyyət* , *şəxsiyyət*

– *yət* , – *at* : *ədəbiyyət* , *tə'limat*

– *ıyyə* : *səviyyə* , *fərziyyə*

– *i* , – *vi* : *Xaqani* , *Gəncəvi*

– *dar* : *eldar* , *havadar*

ج: اسامی ساخته شده با ادات وارد شده از زبانهای اروپائی به همراه واژه های وارد شده از آن زبانها .

– *izm* : *idealizm*

– *ist* : *maşınist*

– *ik* : *akademik* , *biolijik*

د: اسامی ساخته شده با ادات زبان تورکی به همراه افعال تورکی .

– *ıq* , – *ik* , – *uq* , – *ük* : *qatıq* , *bilik* , *qoruq* , *hörüük*

– *ış* , – *iş* , – *uş* , – *üş* : *qaçış* , *gəliş* , *uçuş* , *görüş*

– *ma* , – *mə* : *vuruşma* , *süzmə*

– *aq* , – *ək* , – *q* , – *k* : *yataq* , *sürək* , *daraq* , *ələk*

– *caq* , – *cək* : *sancaq* , *yelləncək*

– *ım* , – *im* , – *um* , – *üm* : *yığım* , *içim* , *udum* , *ölüm*

– *qa* , – *gə* : *qovurqa* , *süpürgə*

– *ar* , – *ər* : *açar* , *gülər*

– *tı* , – *tı* , – *tu* , – *tü* : *qışqırtı* , *göyərті* , *gurultu* , *üzüntü*

– *qın* , – *kin* , – *qun* , – *gün* , – *ğın* , – *ğun* :

basqın , *kəskin* , *tutqun* , *süzgün* , *dalgın* , *vurğun*

– *qı* , – *ki* , – *qu* , – *gü* , – *ğı* , – *ğu* :

asqı , *seçki* , *pusqu* , *bölgü* , *çalğı* , *sorğu*

- *ın* , - *in* : *axın* , *biçin*
- *ı* , - *i* , - *u* , - *ü* : *yazı* , *çəki* , *pozu* , *ölçü*
- *ıcı* , - *ici* , - *ucu* , - *ücü* : *satıcı* , *bilici* , *sorucu* , *bölücü*
- *inc* , - *inc* , - *unc* , - *ünc* :
qaxinc , *sevinc* , *qorxuunc* , *gülünc*
- *acaq* , - *əcək* : *yanacaq* , *siləcək*
- *cə* : *düşüncə*
- *gəc* : *süzgəc*
- *ac* , - *əc* : *tixac* , *döyəc*
- *ir* : *gəlir*
- *ic* : *ayric*
- *ıntı* , - *inti* , - *untu* , - *üntü* :
qazıntı , *əzinti* , *ovuntu* , *çöküüntü*
- *maz* , - *məz* : *solmaz* , *sönməz*

۳- **اسامی مرکب** : به اسامی که از یک و یا چند واژه مستقل بدست می آیند ، اسامی مرکب گویند .

الف : از دو واژه مستقل ساخته شده ها :

Böyükağa , *hacıleylək*

ب : از تکرار یک واژه ساخته شده ها :

qala – qala , *deyə – dəyə*

ج: از در کنار هم قرار گرفتن دو اسم با معنا و مفهوم متضاد یکدیگر:

var – yox , az – çox

د: از در کنار هم قرار گرفتن یک واژه با معنا و یک واژه بدون معنا و مفهوم:

adammadam , qız – mız

بخش هجدهم: وابستگی در اسمها

برای نشان دادن وابستگی و یا مربوط بودن یک شئی به شخصی، به آخر اسم شئی ادات معینی را اضافه می کنیم.

۱- در حالی که به اول شخص مفرد مربوط بشود:

الف: اگر شئی وابسته به حرف بی صدا ختم بشود، علامت وابستگی چهار ادات متفاوت "*-im , -im , -um , -üm*" خواهند بود.

مثال:

kitabım , Təbrizım , duzum , gülüm

ب: اگر شئی وابسته به حرف صدا دار پایان یابد، اداتی که در بالا (بند الف) ذکر شدند در صورتیکه اولین حرف صدادار افتاده هست می آید.

مثال:

anam , nənəm , quzum , süriüm

ج: اگر شئی وابسته جمع باشد، علامت جمع "*-lar , -lər*" (طبق قانونی که در بخش شانزدهم قسمت ۷ قبلاً توضیح داده شد) را اضافه می کنیم بعداً علامت وابستگی "*-im , -im*" را بکار می بریم.

مثال:

quzularım , güllərim

۲ - در حالتی که به اول شخص جمع مربوط بشود:

الف: اگر شئی وابسته به حرف بی صدا ختم بشود، علامت وابستگی چهار ادات متفاوت " *-ımız* , *-imiz* , *-umuz* , *-ümüz* " خواهند بود.

مثال:

bağımız , *evimiz* , *yurdumuz* , *gölümüz*

ب: اگر شئی وابسته با حرف صدا دار پایان یابد، اداتی که در بالا (بند الف) ذکر شدند در صورتیکه اولین حرف صدا دار افتاده هست می آید.

anamımız , *nənəmiş* , *quzumuz* , *güzgümüz*

ج: اگر شئی وابسته جمع باشد، علامت جمع " *-lar* , *-lər* " (طبق قانونی که در بخش شانزدهم قسمت ۷ قبلاً توضیح داده شد) را اضافه می کنیم بعداً علامت وابستگی " *-ımız* , *-imiz* " را بکار می بریم.

مثال:

qoyunlarımız , *güzgülerimiz*

۳ - در حالتی که به دوم شخص مفرد مربوط بشود:

الف: اگر شئی وابسته به حرف بی صدا ختم بشود، علامت وابستگی چهار ادات متفاوت " *-ın* , *-in* , *-un* , *-ün* " خواهند بود.

مثال:

kitabın , *evin* , *yurdun* , *gülün*

ب: اگر شئی وابسته با حرف صدا دار پایان یابد، اداتی که در بالا (بند الف) ذکر شدند در صورتیکه اولین حرف صدا دار افتاده هست می آید.

مثال:

ananın , *nənən* , *quzun* , *güzgün*

ج: اگر شئی وابسته جمع باشد، علامت جمع " *-lar, -lər* " (طبق قانونی که در بخش شانزدهم قسمت ۷ قبلاً توضیح داده شد) را اضافه می‌کنیم بعداً علامت وابستگی " *-in, -in* " را بکار می‌بریم.
مثال:

kitabların, evlərin, quzuların, güllərin

۴- در حالتی که به دوم شخص جمع مربوط بشود:

الف: اگر شئی وابسته به حرف بی صدا ختم بشود، علامت وابستگی چهار ادات متفاوت

" *-ınız = -iz, iniz = -iz, -unuz = -uz, -ünüz = -üz* " خواهند بود.

مثال:

kitabınız = kitabız, eviniz = eviz

yurdunuz = yurduz, sözüünüz = sözüüz

ب: اگر شئی وابسته با حرف صدا دار پایان یابد، اداتی که در بالا (بند الف) ذکر شدند در صورتیکه اولین حرف صدا دار افتاده هست می‌آید.

ananız = anaız, nənəniz = nənəız

quzunuz = quzuız, güzgünüz = güzgüüz

ج: اگر شئی وابسته جمع باشد، علامت جمع " *-lar, -lər* " (طبق قانونی که در بخش شانزدهم قسمت ۷ قبلاً توضیح داده شد) را اضافه می‌کنیم بعداً علامت وابستگی " *-ınız = -iz, -iniz = -iz* " را بکار می‌بریم.

مثال:

kitablarınız = kitablarıız, gülləriniz = gülləriız

۵- در حالی که به سوم شخص مفرد مربوط بشود :

الف : اگر شئی وابسته به حرف بی صدا ختم بشود ، علامت وابستگی چهار ادات متفاوت " *-ı* , *-i* , *-u* , *-ü* " خواهند بود .

مثال : *kitabı* , *evi* , *yurdu* , *sözü*

ب : اگر شئی وابسته با حرف صدا دار پایان یابد ، حرف " *-s* " مابین شئی وابسته و چهار ادات متفاوتی که در بالا ذکر شدند می آید .

مثال :

anası , *nənəsi* , *quzusu* , *güzgüsü*

ج : اگر شئی وابسته جمع باشد ، علامت جمع " *-lar* , *-lər* " (طبق قانونی که در بخش شانزدهم قسمت ۷ قبلاً توضیح داده شد) را اضافه می کنیم بعداً علامت وابستگی " *-ı* , *-i* " را بکار می بریم .

مثال :

kitabları , *evləri* , *quzuları* , *gülləri*

۶- در حالی که به سوم شخص جمع مربوط بشود :

الف : اگر شئی وابسته به حرف بی صدا ختم بشود ، علامت وابستگی دو ادات متفاوت " *-ları* , *-ləri* " خواهند بود .

مثال : *kitabları* , *qələmləri* , *quzuları* , *güzgüləri*

ب : اگر شئی وابسته با حرف صدا دار پایان یابد ، فرم وابستگی به همان نحوی هست که در بالا بند الف قسمت سوم شخص جمع ذکر شد .

بخش نوزدهم: حالت‌های اسم

به اشکال متفاوتی که اسم‌ها در داخل جمله در می‌آیند، حالت‌های اسم گویند:

۱ - **حالت نامی:** این، نخستین شکل اسم و عادی هست و ادات شکل دهنده‌ای ندارد. پرسش‌هایی مانند:

"kim?" ویا "nə?" در این حالت برای یک نفری جواب می‌دهد.

مثال:

ana "Kim?" , kitab "Nə?"

۲ - **حالت مالکیت:** این حالت، مالکیت ما بین دو شیء را نشان می‌دهد. اسم‌هایی که در این حالت هستند

با پرسش‌هایی مانند: "kimin?" ویا "nəyin?" برای یک نفر جواب می‌دهند.

مثال:

Füzulinin qəzəli "Kimin qəzəli?"

♣ **ادات شکل دهنده این حالت اسمی به صورت زیر می‌باشد:**

الف: اگر اسم با حرف بی صدا خاتمه یابد، با حرف آخر کلمه سازگار، چهار شکل دهنده متفاوت

“ -*ün* , -*un* , -*in* , -*in* ” به کار می‌روند.

مثال:

Azərbaycanın , elin , dostun , gülün

ب: اگر اسم با حرف صدادار خاتمه یابد، مابین اسم و ادات شکل دهنده‌ای که در بالا ذکر شد یک حرف

“ -*n* - ” اضافه می‌شود.

مثال:

Atanın , dirinin , quzunun , özünün

۳ - حالت مفعول غیر مستقیم: این حالت سمت و جهت کار یا حرکت و یا هدف را مشخص می کند. با

پرسشهایی مانند " *hara?* " و یا " *nəyə?* " به یکی جواب می دهد.

مثال:

Bağa gedirəm. "Hara gedirəm?"

Kitaba baxıram. "Nəyə baxıram?"

♣️ ادات شکل دهنده:

الف: اگر اسم با حرف بی صدا خاتمه یابد، با توجه به سازگاری با حرف آخر، در صداهاى ضخیم " *-a* " و در صداهاى ملایم " *-ə* " به کار می رود.

مثال:

ağaca , *evə*

ب: اگر اسم با حرف صدادار خاتمه یابد، مابین اسم و ادات شکل دهنده ای که در بالا ذکر شد یک حرف " *-y* " اضافه می شود.

مثال:

anaya , *nənəyə* , *küçəyə*

۴ - حالت تأثیر گذاری: این حالت اسمهایی که تحت تأثیر فعل می باشند را نشان می دهد. در این حالت

اسمهایی که بکار می روند با پرسشهایی مانند " *kimi?* " و یا " *nəyi?* " به یک نفر جواب داده میشود.

مثال:

Müəllimi gördüm. "Kimi gördüm?"

Şe'ri oxudum. "Nəyi oxudum?"

♣️ ادات شکل دهنده :

الف : اگر اسم با حرف بی صدا خاتمه یابد ، سازگار با حرف آخرش ، چهار ادات شکل دهنده متفاوت

“ *-l* , *-i* , *-u* , *-ü* ” به کار می رود .

مثال : *otağı* , *vətəni* , *duzu* , *gözü*

ب : اگر اسم با حرف صدادار خاتمه یابد ، مابین اسم و ادات شکل دهنده ای که در بالا ذکر شد یک حرف

“ *-n* ” اضافه می شود .

مثال :

anı , *bəbəni* , *quzunu* , *düyünü*

۵ - حالت مکانی : در این حالت اسم ، مکان کار و حرکتی که انجام می شود را مشخص می کند .

اسمهایی که در این حالت قراردارند با پرسشهای “*kimdə?*” ، “*nədə?*” و یا “*harada?*”

به یک نفر جواب می دهند .

مثال :

Kitab Aydındadır. “Kitab kimdədir?”

♣️ ادات شکل دهنده :

الف : اگر حرف صدادار آخر اسم از حروف صدادار ضخیم باشد ، ادات شکل دهنده “*-da*” به آخر اسم

اضافه می شود .

مثال :

anıda , *otaqlarıda*

ب : اگر حرف صدادار آخر اسم از حروف صدادار ملایم باشد ، ادات شکل دهنده " *-də* " به آخر اسم اضافه می شود .

مثال :

evdə , *çöldə* , *evlərdə*

۶ - حالت صادرشدن : در این حالت اسم ، کار و یا حرکتی که از یک نکته صادر می شود را مشخص می کند اسمهایی که در این حالت قرار دارند با پرسشهایی مانند : " *nədən?* " , " *kimdən?* " و یا " *haradan?* " به یک نفر جواب می دهند .

مثال :

Anar məktəbdən gəldi. "Anar haradan gəldi?"

♣ ادات شکل دهنده :

الف : اگر حرف صدادار آخر اسم از حروف صدادار ضخیم باشد ، ادات شکل دهنده " *-dan* " به آخر اسم اضافه می شود .

مثال :

anadan , *bağdan* , *babalardan*

ب : اگر حرف صدادار آخر اسم از حروف صدادار ملایم باشد ، ادات شکل دهنده " *-dən* " به آخر اسم اضافه می شود .

مثال :

evdən , *səndən* , *körpələrdən*

نکته مهم :

اسمها زمانیکه ادات شکل دهنده وابستگی و حالتی اسم ذکر شده در بالا را همزمان قبول میکنند ، در ابتدا ادات شکل دهنده وابستگی و سپس ادات شکل دهنده حالتی گوناگون اسم نوشته می شود .

مثال :

qardaşıma , *qardaşımızda* , ...

بخش بیستم: وابستگی و ادات حال همراه با هم

اسم + وابستگی + ادات حال

۱ - لب گردشونده های ضخیم: وقتی به دوم شخص مفرد عاید می شوند

۱: حالت اسمی

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *odunun*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *quyun*

۲: حالت مالکیت

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *odununun*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *quyunun*

۳: حالت مفعول غیر مستقیم

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *odununa*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *quyuna*

۴: حالت تأثیر گذاری

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *odununu*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *quyunu*

۵: حالت مکانی

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *odununda*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *quyunda*

۶: حالت صادرشدن

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *odunundan*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *quyundan*

۲ - لب گرد نشونده های ضخیم و ملایم: وقتی به دوم شخص مفرد عاید می شوند

۱: حالت اسمی

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *qardaşın*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *bibin*

۲: حالت مالکیت

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *qardaşının*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *bibinin*

۳: حالت مفعول غیر مستقیم

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *qardaşına*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *bibinə*

۴: حالت تأثیرگذاری

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *qardaşını*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *bibini*

۵: حالت مکانی

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *qardaşında*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *bibində*

۶: حالت صادر شدن

وقتی به حرف بی صدا ختم می شوند ← *qardaşından*

وقتی به حروف صدادار ختم می شوند ← *bibindən*

۳ - آنهائیکه با حروف صدادار خاتمه می یابند (لب گرد نشونده های ضخیم و لب گرد شونده های ملایم) :
وقتی به دوم شخص مفرد عاید می شوند

۱: حالت اسمی

وقتی با حرف صدادار ضخیم خاتمه می یابند ← *anann*

وقتی با حرف صدادار ملایم خاتمه می یابند ← *hülin*

۲: حالت مالکیت

وقتی با حرف صدادار ضخیم خاتمه می یابند ← *anannın*

وقتی با حرف صدادار ملایم خاتمه می یابند ← *hülinün*

۳: حالت مفعول غیر مستقیم

وقتی با حرف صدادار ضخیم خاتمه می یابند ← *ananan*

وقتی با حرف صدادار ملایم خاتمه می یابند ← *hülinə*

۴: حالت تأثیرگذاری

وقتی با حرف صدادار ضخیم خاتمه می یابند ← *ananı*

وقتی با حرف صدادار ملایم خاتمه می یابند ← *hülinü*

۵: حالت مکانی

وقتی با حرف صدادار ضخیم خاتمه می یابند ← *anandada*

وقتی با حرف صدادار ملایم خاتمه می یابند ← *hülində*

۶: حالت صادر شدن

anandan ← وقتی با حرف صدادار ضخیم خاتمه می یابند

hülündən ← وقتی با حرف صدادار ملایم خاتمه می یابند

♣ هنگامیکه این دو ادات شکل دهنده را به اسمها اضافه می کنیم ، همانطور که مشاهده کردید برای شیوه های استاندارد ، در دوم شخص مفرد ؛ مالکیت ، مفعول غیر مستقیم و تأثیرگذاری دشواری هایی پدید می آید . برای از میان برداشتن این دشواری ها ، در آذربایجان جنوبی در میان بیشتر لهجه ها ، **"-in"** برای همان سه وابستگی در ادات شکل دهنده حرف **"-n"** به حرف **"-v"** تغییر می دهند ، مثال :

۱ - مالکیت :

odununun → *odunvun*

quyunun → *quyvun*

qardaşının → *qardaşvın*

ananın → *anavın*

hülünüin → *hülüvüin*

۲ - مفعول غیر مستقیم :

odununa → *odunvya*

quyuna → *quyvya*

qardaşına → *qardaşvya*

bibinə → *bibivə*

anana → *anavya*

hülünə → *hülüvə*

<i>odun<u>u</u>nu</i>	→	<i>odun<u>y</u>nu</i>
<i>quyu<u>u</u></i>	→	<i>quyu<u>y</u></i>
<i>qardaş<u>ı</u>nu</i>	→	<i>qardaş<u>y</u>ı</i>
<i>bibi<u>n</u>i</i>	→	<i>bibi<u>y</u>i</i>
<i>an<u>a</u>nu</i>	→	<i>an<u>a</u>yı</i>
<i>hüli<u>n</u>ü</i>	→	<i>hüli<u>y</u>ü</i>

بخش بیست و یکم : علامت خبر در اسمها

ادات شکل دهنده خبر عبارت است از اینها :

۱ - اول شخص مفرد :

الف : اگر واژه با حرف بی صدا خاتمه یابد ، با توجه به آخرین حرف صدادار ، در حروف صدادار ضخیم

"*-am*" و در حروف صدادار ملایم "*-əm*" اضافه می شود .

مثال :

qoçağam , *gəncam*

ب : اگر واژه با حرف صدادار خاتمه یابد ، ادات شکل دهنده ذکر شده در بالا به کار می روند ولی مابین دو

حرف صدادار ، حرف "*-y-*" اضافه می شود .

مثال :

atayam , *nənayəm*

۲ - اول شخص جمع :

الف : اگر واژه با حرف بی صدا خاتمه یابد ، چهار ادات شکل دهنده متفاوت

" *-iq* , *-ik* , *-uq* , *-ük* " می آید .

مثال :

insanıq , *gəncik* , *qohumuq* , *böyügük*

ب : اگر واژه با حرف صدادار خاتمه یابد ، ادات شکل دهنده ذکر شده در بالا به کار می روند ولی مابین دو

حرف صدادار ، حرف "*-y-*" اضافه می شود .

مثال :

bacıyıq , *körpəyik* , *odunçuyuq* , *sürücüyük*

۳ - دوم شخص مفرد :

هم در واژه هایی که با حروف صدادار خاتمه می یابند و هم آنهایی که با حروف بی صدا خاتمه می یابند اگر

آخرین حرف صدادار ضخیم باشد "*-san*" و اگر آخرین حرف صدادار ملایم باشد "*-sən*" اضافه

خواهد شد .

مثال :

qoçaqsan , *babasan* , *nənəsən* , *böyüksən*

۴ - دوم شخص جمع :

همانگ با آخرین حرف صدادار واژه ها ، چهار ادات شکل دهنده زیر بکار می روند :

" *-sınız* = *-sız* , *-sınız* = *-siz* , *-sunuz* = *-suz* , *-sünüz* = *-süz* "

مثال :

qoçaqsınız = *qoçaqsız* , *devsiniz* = *devsiz*
qohumsunuz = *qohumsuz* , *düzsünüz* = *düzsüz*

۵ - سوم شخص مفرد :

هماهنگ با آخرین حرف صدادار واژه ها ، چهار ادات شکل دهنده زیر بکار می روند :

" *-dır* , *-dir* , *-dur* , *-dür* "

مثال :

anadır , *evdir* , *ovçudur* , *üzümdür*

۶ - سوم شخص جمع :

بعد از ادات شکل دهنده گفته شده در سوم شخص مفرد ، بر اساس آخرین حرف صدادار ، اگه ضمیم باشد

" *-lar* " و اگه ملایم باشد " *-lər* " اضافه می کنیم .

مثال :

qoçaqdırlar , *nənədirlər* , *oğrudurlar* , *düzdürlər*

۷ نفی علامت خبر : برای نفی علامت خبر از واژه " *deyil* = *dəgil* " استفاده می کنیم ، ادات

شکل دهنده به آخر این واژه اضافه می شوند .

مثال :

❖ *deyiləm* , *deyilsən* , *deyildir*

❖ *deyillik* , *deyilsiz* , *deyillər*

بخش بیست و دوم : صفت

به واژه هایی که حالت اسمها را مشخص می کنند ، صفت گفته می شود .

در زبان تورکی آذربایجانی :

۱ - صفت قبل از اسم می آید :

gözəl qız , qırmızı alma

۲ - صفت اگر خبر باشد ، بعد از اسم می آید :

vətən əzizdir.

♣ انواع ساختاری صفت ها :

۱ - صفات ساده : از یک ریشه عبارت هستند .

ağ , qara

الف : رنگ

yaxşı , pis

ب : کیفیت

uca , qısa

ج : اندازه و حجم

şirin , acı

د : مزه

şil , qoca

و : علامت وجودی

ağır , isti

ی : حرارت و سنگینی

۲ - صفات مصنوع : از یک واژه به همراه یک ادات شکل دهنده ساخته می شوند .

الف : صفات اسمی : از یک اسم بعلاوه ادات شکل دهنده متناسب ساخته می شوند .

- lı , - li , - lu , - lü : dadlı , bilgili , yuxulu , dözümlü

- *sız* , - *siz* , - *suz* , - *süz* : *adsız* , *evsiz* , *yolsuz* , *tüksüz*

- *çı* , - *çi* , - *çu* , - *çü*:

qaçaqçı , *dəmirçi* , *odunçu* , *döyüşçü*

- *lıq* , - *lik* , - *luq* , - *lük* :

dağlıq , *həftəlik* , *donluq* , *günlük*

- *kı* , - *ki* , - *kü*: *axşamkı* , *səhərki* , *bugünkü*

- *kı* , - *ki* : *atamdakı* , *evdəki*

- *cıl* , - *cil* , - *cul* , - *cül* :

qabaqcıl , *işcil* , *qohumcul* , *ölümcül*

ب : صفات فعلی :

دسته اوّل : اسم فاعلی ← ریشه فعل + "an"/"ən"

مثال :

qanan , *görən* , *yazılmayan* , *anlaşılmayan*

دسته دوم :

- *mış* , - *miş* , - *muş* , - *müş* :

qocalmış , *gəlmış* , *qurumuş* , *görmüş*

- *ar* , - *ər* : *axar* , *gülər*

- *acaq* , - *əcək* (-*yacaq* , -*yəcək*) :

olacaq , *gələcək* , *yaşayacaq* , *ələyəcək*

- *malı* , - *məli* : *oxumalı* , *görməli*

- *ası* , - *əsi* (- *yası* , - *yəsi*):

yazası , *oxuyası* , *görəsi* , *bürüyəsi*

alınma , *gəlmə*

- *ağan* , - *əyən* : *qapağan* , *hürəyən*

- *qan* , - *kən* : *çalışqan* , *döyüşkən*

- *aq* , - *ək* : *qorxaq* , *işlək*

- *ğın* (-*ğın* , - *ğun* , - *gin* , - *gün*) *və*

- *qın* (-*qın* , - *qun* , - *kin* , - *kün*) :

اگر واژه با حرف بی صدای ضمیم خاتمه یابد ، گروه “- *ğın*” اضافه خواهند شد:

azğın , *solğun* , *əzgin* , *düzgün*

اگر واژه با حرف بی صدای ملایم خاتمه یابد ، گروه “- *qın*” اضافه خواهند شد :

satqın , *tutqun* , *kəskin* , *küskün*

- *ıcı* , - *ici* , - *ucu* , - *ücü* , - *yıcı* , - *yici* , - *yucu* , - *yücü* :
- alıcı* , *keçici* , *yorucu* , *sürücü* , *partlayıcı* , *ələyici* ,
qoruyucu , *bürüyücü*
- *ıq* , - *ik* , - *uq* , - *ük* : *batıq* , *kəsik* , *uçuq* , *sönük*
- *caq* , - *cək* : *utancaq* , *sevincək*
- *ınc* , - *inc* , - *unc* , - *ünc* : *qorxunc* , *gülünc*
- *c* : *qısqanc* , *iyrənc*
- *ım* , - *im* , - *um* , - *üm* : *atım* , *içim* , *tutum* , *bölüm*
- *dıq* , - *dik* , - *duq* , - *dük* :
- aldığım* , *gəzdiyim* , *olduğum* , *gördüyün*
- *ə* : *kəsə*

۳- صفات مرکب :

از بهم پیوستن دو واژه تشکیل می شوند .

الف : صفات مرکبی که با واژه های اصیل تورکی ساخته می شوند :

a : از تکرار دو صفت ساخته می شوند :

yaşıl – yaşıl

b : از دو صفت اسمی در کنار هم ساخته می شوند :

güllü – çiçəkli , *bağlı-bağçalı*

c: از یک صفت ساده به همراه یک صفت اسمی ساخته می شوند :

ucaboylu , *istiqanlı*

ç: از یک صفت ساده به همراه یک اسم ساخته می شوند :

dikbaş , *göygöz*

d: از یک صفت فعلی به همراه یک اسم ساخته می شوند :

açıqgöz

e: از یک اسم با ادات شکل دهنده وابستگی به همراه یک صفت ساخته می شوند :

qözütöx , *dilişirin*

ə: از یک اسم با ادات شکل دهنده وابستگی به همراه یک صفت ساخته شده از اسم ساخته می شوند :

üstü-örtülü , *gözüqanlı*

f: از یک اسم با ادات شکل دهنده وابستگی به همراه یک صفت فعلی ساخته می شوند :

alnıaçıq , *yolunu-azmış*

g: از یک فعل مرکب ساخته می شوند :

tə'yid olunan

ğ: از یک اسم متشکل از ادات شکل دهنده "*- dan* , *- dən*" به همراه یک صفت ساخته می شوند :

daşdan-yumşaq , *dildən-iti*

h: از یک عدد شمارش به همراه یک اسم ساده ساخته می شوند :

beşbucaq , *dördqapılı*

ب : صفات مرکب وارد شده از زبان های عربی و فارسی :

*xoş**bəxt** , bədtinət*

a : از یک **صفت** به همراه یک **اسم** ساخته می شوند :

*yek**rəng***

b : از یک **عدد** شمارش به همراه یک **اسم** ساخته می شوند :

*quş**baz** , oyun**baz***

c : از یک **اسم** و یا **صفت اصلی** و **صفت فعلی** ساخته می شوند :

بخش بیست و سوم : درجات صفات

در زبان تورکی آذربایجانی معاصر ، صفات ۶ درجه دارند :

۱ - **درجه عادی** : صفات موجود در این درجه ، علامت اشیاء را در حالت عادی نشان می دهند :

qırmızı , çalışqan , yaxşı

۲ - **درجه مقایسه ای** : در این درجه ، کیفیتی که در دو و یا چند شئی موجود هست به مقایسه کشیده

می شود . این درجه سه علامت دارد :

1 : - *raq , - rək* : *yaxşı**raq** , pis**rək***

2 : - *dan , - dən* :

این ادات شکل دهنده به صفات اضافه نمی شوند ،

بلکه از دو اسم ، به اسمی که کیفیت پایینی دارد اضافه می شوند :

*Yuxu bal**dan** şirindir.*

3 : *daha* : ***daha** böyük , **daha** gözəl*

۳ - **درجه برتری** : با استفاده از این درجه ، یک کیفیت از درجه عادی برتر و بالاتر نشان داده می شود .

علائم این درجه از "*ən , çox , lap , olduqca*" عبارت هست . که به اول صفت اضافه

می شوند :

ən gözəl , çox böyük , lap pis , olduqca yaxşı

۴ - **درجه تشدید کننده** :

این درجه ، درجه ای را که صفت را مشخص می کند ، تشدید می کند . در این فرم ، بعد از حرف صدادار

هیجای اول صفت ، یکی از حروف بی صدای "*-m- , -p- , -s- , -r-*" اضافه می شود ، سپس

صفت خودش به صورت کامل اش می آید .

bomboş , sapsarı , qıpqırmızı , dupduru

۵ - **علامت کمترین** :

این درجه ، علامت موجود در اشیاء ، صفت و کیفیت شان را پایین تر و کمتر از درجه عادی نشان می دهد . ادات

شکل دهنده این درجه عبارتند از :

1- - *ımtıl , imtil , umtul , ümtül* :

sarıımtıl , mavımtıl , bozumtul , göyüımtül

2- - *sov* : *uzunsov , dəliso*

3- - *təhər* : *qırmızı təhər , uzun təhər*

4- - *mtıraq* : *qırmızımtıraq , ağıımtıraq*

5- - *ala* : *ala qaranlıq , ala yarımçıq*

6- - *şın* : *ağşın , qaraşın*

7- *açiq* : *açiq qara* , *açiq sari*

۶ - درجه افزونی :

صفت در این درجه ؛ کیفیت ، علامت و مقدارش نسبت به درجه عادی یا زیاد و یا کم می شود . علائم این درجه

عبارت از ادات شکل دهنده "*-ca* , *-cə*" می باشد :

yaxşıca , *qaraca*

بخش بیست و چهارم : ارقام (شمارش)

به واژه هایی که مقدار و یا تعداد اشیاء را بیان می کنند ، ارقام گفته می شوند . در زبان تورکی آذربایجانی چهار

نوع ارقام موجود هست :

۱ - ارقام مقادیر :

الف : ارقام ساده : از یک تا ده (۱۰ - ۱) ، دهگان ها ، صدگان ، هزارگان ، میلیون ، میلیارد ارقام ساده

محسوب می شوند .

ب : ارقام مرکب : به ارقامی که از دو و یا چند واژه ساخته می شوند ، ارقام مرکب گفته می شوند .

on beş , *yüz doqquz*

مثال :

۲ - ارقام ترتیبی : این ارقام ، ترتیب و ردیفی بودن اشیاء را نشان می دهند . این ارقام ، از اضافه شدن چهار

ادات شکل دهنده مختلف "*-üncü* , *-uncu* , *-inci* , *-inci*" به ارقام مقادیر

ساخته می شوند :

altıncı , *ikinci* , *doqquzuncu* , *üçüncü*

۳ - ارقام اعشاری : این ارقام ، مقدار معینی از کل یک رقم را نشان می دهند :

مثال :

yeddi tam və ondan üç (7.3) .

۴ - شمارشی های نامعین : این نوع شمارش ها یک مقدار نامعین را در نظر زنده می کنند ، این نوع علائم شمارشی عبارتند از واژه هایی بمانند زیر :

" *az , çox , xeyli , bir qədər , bu qədər , ...* "

بخش بیست و پنجم : ضمیر و انواع آن

در جملات وقتی فاعل برای بار دوم می آید ، واژه هایی که بجای آن استفاده می شوند را ضمیر می گویند . بر اساس وظیفه ای که ضمای دارند به انواع زیر تقسیم می شوند :

۱ - **ضمایر شخصی** : این ضمایر اول ، دوم و سوم شخص (مفرد یا جمع) را بیان می کنند . مضامین و

مفهوم این ضمایر سه نوع هست :

الف : ضمایر اصلی شخص :

mən , sən , o

برای اول ، دوم و سوم شخص مفرد (به ترتیب از چپ به راست) :

biz , siz , onla

برای اول ، دوم و سوم شخص جمع (به ترتیب از چپ به راست) :

ب : ضمایر ملکی شخص :

mənim , sənin , onun

برای اول ، دوم و سوم شخص مفرد :

bizim , sizin , onların

برای اول ، دوم و سوم شخص جمع :

البته برای این ضمایر ملکی نوع دیگری هم استفاده می شود :

mənimki , səninki , onunku

برای اول ، دوم و سوم شخص مفرد :

bizimki , sizinki , onlarınki

برای اول ، دوم و سوم شخص جمع :

ج : ضمایر برگشتی : به ضمایری که مفهوم واژه را به خود شخص برگشت می دهند ، ضمایر برگشتی

می گویند که دو نوع هستند :

a : با ادات شکل دهنده وابستگی به همراه واژه " *öz* " ساخته می شوند :

özüm , özün , özü

برای اول ، دوم و سوم شخص مفرد :

özümüz , özünüz(= özüz) , özləri

برای اول ، دوم و سوم شخص جمع :

b : از ادات شکل دهنده وابستگی به همراه واژه " *bilə* " ساخته می شوند :

biləm , bilən , biləsi

برای اول ، دوم و سوم شخص مفرد :

biləmiz , biləniz (= biləz) , bilələri

برای اول ، دوم و سوم شخص جمع :

۲ - ضمایر اشاره :

از این ضمایر ، آنهاییکه بیشتر مورد استفاده قرار می گیرند عبارتند از :

bu , o , belə , elə , həmin , haman

۳ - **ضمایر پرسشی :** در زبان تورکی آذربایجانی ضمایر پرسشی عبارتند از :

kim , nə , hara , hansı , haçan , neçə , necə , nə vaxt ,

nə zaman , hanı , hayan

۳ - **ضمایر غیر معین** : برای بیان اشخاص غیر معین و یا اشیاء از ضمایر غیر معین در جملات استفاده

می کنیم انواع این ضمایر در زیر آورده شده اند :

1 - *kimi , kimisi , kimsə , kim isə , hər kəs , heç kəs , ...*

2 - *biri , birisi , hər biri , heç biri , heç bir , hər bir , ...*

3 - *nə isə , heç nə , hər nə , nəyinsə , nəyəmə , ...*

4 - *heç kəs , hər kəs , bir kəs , hər bir kəs , heç bir kəs ,*

*hər zad , heç zad , bir zad , hər bir zad , heç bir zad ,
filankəs , ...*

5- *neçəsi , bə'zi , bə'zisi , bə'ziləri , hamı , hamısı , ...*

۵ - **ضمایر معین کننده** : این ضمایر ، در جملات قبل از اسم می آیند و آنرا تعیین می کنند . از این ضمایر

آنهایکه خیلی استفاده می شوند عبارتند از :

hər , bütün , eyni , filan , ...

بخش بیست و ششم : فعل

به واژه هایی که کار ، وضعیت و حرکت را در جملات نشان می دهند ، فعل گفته می شود . زبان تورکی

آزربایجانی از نظر تعداد افعال ، یکی از غنی ترین زبان های دنیا می باشد .

انواع ساختار افعال :

۱ - **افعال ساده** : به افعالی که از یک ریشه می باشند و با عوض کردن یک حرف معنا و مفهوم شان به کلی

از بین می روند و یا تغییر می یابند ، افعال ساده گفته می شوند :

get , gəl , bil , qal

مثال:

۲ - **افعال مصنوع** : به افعالی که با اضافه کردن ادات شکل دهنده معین به واژه های مختلف ساخته می شوند

افعال مصنوع گفته می شوند. ادات شکل دهنده ای که این افعال را می سازند عبارتند از :

- *la* , - *lə* : *duzla* , *işlə* , *qarala* , *cütlə* , *ikilə* , *yarıla*

- *laş* , - *ləş* : *ayaqlaş* , *birləş* , *şirinləş* , *sözləş* , *hazırlaş*

- *lan* , - *lən* : *yollan* , *güclən* , *evlən* , *süslən* , *xumarlan* ,
dillən

- *al* , - *əl* , - *l* : *boşal* , *düzəl* , *çoxal* , *saral* , *dincəl* , *durul*

- *ar* , - *ər* : *otar* , *göyər* , *yaşar* , *qızar*

- *a* , - *ə* : *yaşa* , *boşa* , *ələ* , *dilə*

- *ı* , - *i* , - *u* , - *ü* : *acı* , *bərki* , *turşu* , *təngi*

- *var* : *suvar*

- *sa* , - *sə* : *susa* , *qəribəsə*

- *imsə* , - *ümsə* : *mənimsə* , *gülümsə* , *özümsə*

- *ılda* , - *ıldə* , - *ulda* , - *üldə* :

pıçılđa , *cingıldə* , *xorulđa* , *cürüldə*

- *ıq* , - *ıx* , - *ik* , - *uq* , - *ux* : *darıx* , *gecik* , *yolux* , *karıx*

۳ - **افعال مرکب** : به افعالی که از ترکیب یک اسم و یک فعل ساخته می شوند ، افعال مرکب گفته می شوند

در زبان تورکی آذربایجانی چهار نوع افعال مرکب وجود دارند :

1 - *idi* , *imiş* (*-di* , *-miş*) : *yazmış idim* , *gəlmiş imiş* ,

gələsi idi , *getmişdi*

2 – *ol* , *et* , *elə* : *hazır ol* , *əmr et* , *rədd elə*

3 – *bil* : *yaza bildim* , *yaza bilərmişəm*

4 – **فعل + اسم** :

الف : آنهائیکه از اسمای حالت فاعلی ساخته می شوند :

əl çək , *göz qoy* , *baş vur* , *qulaq as*

ب : آنهائیکه از اسمای حالت مفعول غیر مستقیم ساخته می شوند :

başə düş , *ələ sal* , *dilə düş* , *başə gəl*

ج : آنهائیکه از اسمای حالت صادر شونده ساخته می شوند :

yoldan az , *əldən sal* , *gözdən düş* , *başdan sov*

د : آنهائیکه از اسمای حالت مکانی ساخته می شوند ، نسبتاً کم استفاده می شوند :

gözdə-qulaqda ol , *arxada sürün*

بخش بیست و هفتم : مصدر

در افعال به حالت ، وضعیت و کاری که نشان داده می شود ، مصدر گفته می شود . در زبان تورکی آذربایجانی

علامت مصدر در افعال با حروف صدادار ضخیم "*maq*" - و در افعال با حروف صدادار ملایم

"*mək*" - می باشد :

yazmaq , *girmmək* , *dolmaq* , *getmək* , *vurmaq* , *bilmək*

بخش بیست و هشتم : نفی افعال

برای نشان دادن عدم انجام کار ، حالت و وضعیت یک فعل ، از نفی افعال استفاده می کنیم . در زبان تورکی آذربایجانی برای نفی افعال ، در افعال با حروف صدادار ضخیم از علامت "*ma*" و در افعال با حروف صدادار ملایم از علامت "*mə*" استفاده می کنیم . این علامات بطور مستقیم ، قبل از ادات شکل دهنده ، یکسره به ریشه افعال می چسبند :

مثال :

yatmamaq , bilmməmək

بخش بیست و نهم : افعال متعدی و لازم

برای تکمیل مفهوم در جملات به افعالی که مفعول طلب می کنند ، افعال متعدی می گویند . اما به افعالی که به مفعول نیازی ندارند و انجام دهنده کار تأثیرش را در فعل تمام می کند ، افعال لازم گفته می شوند .

مثال :

görmək , oxumaq , almaq , demək

افعال متعدی :

gəlmək , qaçmaq , batmaq , getmək

افعال لازم :

انواع افعال متعدی :

۱ - قسمتی از افعال ساده و مصنوع ، از نوع افعال معلوم بوده و مالک هیچ علامت مخصوصی نمی باشند که

در جزء افعال متعدی قرار می گیرند :

مثال :

gör , at , dişlə , danla

۲ - قسمتی از افعال ساده و مصنوع ، از نوع افعال معلوم ، برگشتی و مشارکتی می باشند که با اضافه کردن

ادات شکل دهنده مخصوصی افعال متعدی می شوند .

مثال :

qaç → *qaçırt*

yat → *yatırt*

افعال لازمی که از نوع افعال معلوم بوده با پذیرفتن ادات شکل دهنده زیر به افعال متعدی تبدیل می شوند :

- *t* : *quru* → *qurut* , *bənzə* → *bənzət*

- *ar* , - *ər* : *çix* → *çixar* , *qop* → *qopar*

- *ır* , - *ir* , - *ur* , - *ür* :

qaç → *qaçır* , *piş* → *pişir*

uç → *uçur* , *düş* → *düşür*

- *dır* , - *dir* , - *dur* , - *dür* :

الف : این ادات شکل دهنده در تمام افعال متعدی ، برای افزایش درجه متعدی بودن ، با تولید دومین مفعول به

روش غیر مستقیم برای فعل خدمت می کنند :

مثال :

yaz → *yazdır* , *poz* → *pozdur*

vur → *vurdur* , *gör* → *gördür*

ب : این ادات شکل دهنده تمام افعال معلوم لازم ، برگشتی و مشارکتی را بدون بیان هیچ مضمون " ضرورتی "

افعال متعدی می کنند . مثال :

- افعال معلوم لازم :

*ə*s → *əsdir* , *çaş* → *çaşdır*

- افعال برگشتی لازم :

yuyun → *yuyundur* , *deyin* → *deyindir*

- افعال مشارکتی لازم :

barış → *barışdır* , *vuruş* → *vuruşdur*

- *dar* , - *dər* : *qon* → *qondar* , *dön* → *döndər*

- *ız* , - *iz* , - *uz* , - *üz* : *qalx* → *qalxız* , *qorx* → *qorxuz*

بخش سی ام : انواع فعل

۱ - افعال معلوم : اگر در جمله ، کننده فعل معلوم باشد ، به آن فعل معلوم می گویند . هم افعال متعدی و

هم افعال لازم ، معلوم می باشند . مثال :

Ağşın gəldi.

فعل لازم :

Aylar dərşini oxudu .

فعل متعدی :

۲ - افعال مجهول : اگر در جمله ، کننده فعل معلوم نباشد ، به آن فعل مجهول می گویند . مثال :

Məktub yazıldı .

در زبان تورکی آذربایجانی مهمترین ادات شکل دهنده مورد استفاده برای مجهول کردن افعال عبارتند از :

- *ıl* , - *il* , - *ul* , - *ül* :

yazdı → *yazıldı* , *dedi* → *deyildi*

oydu → *oyuldu* , *söydü* → *söyüldü*

- *ın* , - *in* , - *ul* , - *ül* :

yoldu → *yolundu* , *böldü* → *böüdü*

۳ - افعال برگشتی : اگر مفهوم فعل ، نتیجه کار را به کننده فعل برگرداند به چنین فعل هایی ، افعال

برگشتی می گویند .

می توان گفت که این افعال ، بر خلاف افعال مجهول می باشند . مثال :

yuyundu , *sevindi* , *deyindi* , *öyündü*

♣ ادات تشکیل دهنده افعال برگشتی :

- *ın* , - *in* , - *un* , - *ün* :

sev → *sevindi* , *sür* → *süründü*

- *ıl* , - *il* , - *ul* , - *ül* :

aç → *açıldı* , *vur* → *vuruldu*

۴ - افعال مشارکتی : اگر مفهوم فعل به گونه ای باشد ، که دو شخص به صورت متقابل آن را انجام

داده باشند به چنین فعل هایی ، افعال مشارکتی می گویند . مثال :

yazışmaq , *vuruşmaq* , *görüşmək* , *sevişmək* , *sözləşmək*

۵ - **افعال الزامی** : در این نوع افعال ، کار بر اساس تکلیف ، خواسته ، مصلحت و یا تدبیر به شخص دوم و

یا با واسطه شخص دوم ، از جانب شخص سوم انجام می شود . این افعال فقط و فقط از افعال متعدی ساخته

می شوند . مثال :

atdırmaq , *oxşatdırmaq* , *oxutdurmaq* , *işlətdirmək*

بخش سی و یکم : زمان افعال

۱ - **زمان گذشته** : این زمان ، انجام کار و یا حرکت را در گذشته بیان می کند .

الف : گذشته مطلق : این زمان گذشته ، انجام کار را در گذشته و خاتمه یافتن آنرا بیان می کند . چهار ادات شکل دهنده مختلف گذشته مطلق عبارتند از : "*-dı* , *-di* , *-du* , *-dü*" برای نفی این زمان گذشته از علامات "*-ma* , *-mə*" استفاده می کنیم .

صرف گذشته مطلق

شخص	تأیید	نفی
اول شخص مفرد	<i>aldım</i>	<i>almadım</i>
دوم شخص مفرد	<i>aldın</i>	<i>almadın</i>
سوم شخص مفرد	<i>aldı</i>	<i>almadı</i>
اول شخص جمع	<i>aldıq</i>	<i>almadıq</i>
دوم شخص جمع	<i>aldınız (z)</i>	<i>almadınız (z)</i>
سوم شخص جمع	<i>aldılar</i>	<i>almadılar</i>

ب : گذشته نقلی : در این زمان ، کسی که خبر می دهد از کاری که در گذشته رخ داده نقل می کند چونکه

خودش شاهد آن حادثه بوده است . علائم گذشته نقلی چهار ادات شکل دهنده مختلف زیر می باشند :

" *-mış* , *-miş* , *-muş* , *-müştü* " و علائم نفی این زمان "*-ma* , *-mə*" می باشند .

در دوم و سوم شخص ها ، از چهار ادات شکل دهنده "*-ib* , *-ib* , *-ub* , *-üb*" نیز استفاده می شوند

صرف گذشته نقلی

شخص	تأیید	نفی
اول شخص مفرد	<i>almışam</i>	<i>almamışam</i>
دوم شخص مفرد	<i>almışsan</i> = <i>alıbsan</i> = <i>almısan</i>	<i>almamışsan</i> = <i>almayıbsan</i> = <i>almamısan</i>
سوم شخص مفرد	<i>almışdır</i> = <i>alıb(dır)</i>	<i>almamışdır</i> = <i>almayıb(dır)</i>
اول شخص جمع	<i>almışığıq</i>	<i>almamışığıq</i>
دوم شخص جمع	<i>almışsınız (z)</i> = <i>alıbsınız (z)</i>	<i>almamışsınız (z)</i> = <i>almayıbsınız (z)</i>
سوم شخص جمع	<i>almışlar</i> = <i>alıblar</i>	<i>almamışlar</i> = <i>almayıblar</i>

ج : گذشته استمراری : این زمان ، انجام کار را در گذشته و در یک بازه زمانی بلند مدت بیان می کند .

علائم این زمان عبارتند از چهار ادات شکل دهنده : "*-ırdı* , *-irdi* , *-urdu* , *-ürdü*" و یا از

دو ادات شکل دهنده "*-ardı* , *-ərđi*" عبارت می باشند .

علامت های نفی این زمان نیز عبارتند از : "*-maz* , *-məz* , *-m*"

صرف گذشته استمراری ۱

نفی	تأیید	شخص
yazmayırdım = yazmırdım	yazırdım	اول شخص مفرد
yazmayırdın = yazmırdın	yazırdın	دوم شخص مفرد
yazmayırdı = yazmırdı	yazırdı	سوم شخص مفرد
yazmayırdıq = yazmırdıq	yazırdıq	اول شخص جمع
yazmayırdınız = yazmırdınız (z)	yazırdınız (z)	دوم شخص جمع
yazmayırdılar = yazmırdılar	yazırdılar	سوم شخص جمع

صرف گذشته استمراری ۲

نفی	تأیید	شخص
yazmazdım	yazardım	اول شخص مفرد
yazmazdın	yazardın	دوم شخص مفرد
yazmazdı	yazardı	سوم شخص مفرد
yazmazdıq	yazardıq	اول شخص جمع
yazmazdınız (z)	yazardınız (z)	دوم شخص جمع
yazmazdılar	yazardılar	سوم شخص جمع

د : گذشته دور (ماضی بعید) : این زمان ، انجام کار را در گذشته دور بیان می کند .

علائم این زمان عبارت از چهار ادات شکل دهنده: "*mışdı , mişdi , muşdu , müşdü*"

این ادات به صورت "*miş idi*" هم مورد استفاده قرار می گیرند .

برای نفی این زمان از علائم "*-ma , -mə*" استفاده می شود .

صرف گذشته دور (ماضی بعید)

شخص	تأیید	نفی
اول شخص مفرد	<i>tapmış idim = tapmışdım</i>	<i>tapmamış idim = tapmamışdım</i>
دوم شخص مفرد	<i>tapmış idin = tapmışdın</i>	<i>tapmamış idin = tapmamışdın</i>
سوم شخص مفرد	<i>tapmış idi = tapmışdı</i>	<i>tapmamış idi = tapmamışdı</i>
اول شخص جمع	<i>tapmış idik = tapmışdıq</i>	<i>tapmamış idik = tapmamışdıq</i>
دوم شخص جمع	<i>tapmış idiniz = tapmışdınız (z)</i>	<i>tapmamış idiniz = tapmamışdınız</i>
سوم شخص جمع	<i>tapmış idilər = tapmışdılar</i>	<i>tapmamış idilər = tapmamışdılar</i>

۲ - زمان حال : این زمان ، انجام کار را در همان زمان صحبت کردن نشان می دهد . ادات شکل دهنده

زمان حال عبارتند از: "*-ır , -ir , -ur , -ür*" مثال :

bil + ır → bilir , *yor + ur → yorur*

اگر ریشه فعل با حرف صدادار خاتمه یابد ، مابین دو حرف صدادار ، حرف "-y-" می آید . مثال :

de + y + ir → *deyir*

علائم نفی این زمان ، "-ma , -mə" و یا فقط حرف "-m" می باشد .

اگر علائم "-ma , -mə" باشد ، مابین دو حرف صدادار حرف "-y-" می آید .

al + ma + yir → *almayir*

صرف زمان حال

شخص	تأیید	نفی
اول شخص مفرد	<i>gəlirəm</i>	<i>gəlməyirəm = gəlmirəm</i>
دوم شخص مفرد	<i>gəlirsən</i>	<i>gəlməyirsən = gəlmirsən</i>
سوم شخص مفرد	<i>gəlir</i>	<i>gəlməyir = gəlmir</i>
اول شخص جمع	<i>gəlirik</i>	<i>gəlməyirik = gəlmirik</i>
دوم شخص جمع	<i>gəlirsiniz (z)</i>	<i>gəlməyirsiniz = gəlmirsiniz (z)</i>
سوم شخص جمع	<i>gəlirlər</i>	<i>gəlməyirlər = gəlmirlər</i>

۳ - زمان آینده: این زمان وقوع کار را در زمان آینده بیان می کند.

الف: آینده قطعی: این زمان، وقوع کار در آینده را به صورت حتمی بیان می کند.

ادات شکل دهنده این زمان عبارتند از: *"-acaq , -əcək"*

علائم نفی این زمان عبارتند از: *"-ma , -mə"*

مثال:

alacaq , gələcək , almayacaq , gəlməyəcək

اگر بعد از ادات شکل دهنده این زمان، ادات شکل دهنده دیگری که با حرف صدادار شروع می شود اضافه

گردد آنگاه حرف *"q"* به حرف *"ğ"* و حرف *"k"* به حرف *"g"* و یا به حرف *"y"* تبدیل

خواهند شد. مثال:

alacağam , gələcəyəm

صرف آینده قطعی

شخص	تأیید	نفی
اول شخص مفرد	<i>öyrənəcəyəm</i>	<i>öyrənməyəcəyəm</i>
دوم شخص مفرد	<i>öyrənəcəksən</i>	<i>öyrənməyəcəksən</i>
سوم شخص مفرد	<i>öyrənəcəkdir (dir)</i>	<i>öyrənməyəcəkdir (dir)</i>
اول شخص جمع	<i>öyrənəcəyik</i>	<i>öyrənməyəcəyik</i>
دوم شخص جمع	<i>öyrənəcəksiniz (z)</i>	<i>öyrənməyəcəksiniz (z)</i>
سوم شخص جمع	<i>öyrənəcəklər = öyrənəcəkdirlər</i>	<i>öyrənməyəcəklər</i>

ب : آینده غیر قطعی : این زمان ، احتمال انجام کار را در آینده نزدیک به صورت غیر قطعی بیان می کند و

علائم این زمان عبارتند از : " *-ar* , *-ər* "

علامت نفی این زمان عبارت هست از : " *-m* "

مثال :

gələrəm , *baxaram* , *gəlmərəm* , *baxmaram*

صرف غیر قطعی آینده

شخص	تأیید	نفی
اول شخص مفرد	<i>gedərəm</i>	<i>getmərəm</i>
دوم شخص مفرد	<i>gedərsən</i>	<i>getməzsən</i>
سوم شخص مفرد	<i>gedər</i>	<i>getməz</i>
اول شخص جمع	<i>gedərik</i>	<i>getmərik</i>
دوم شخص جمع	<i>gedərsiniz (z)</i>	<i>getməzsünüz</i>
سوم شخص جمع	<i>gedərlər</i>	<i>getməzlər</i>

بخش سی و دوم : ضمائر شخص در خاتمه افعال

۱ - اول شخص مفرد : علامت این شخص حرف " *-m* " می باشد . مثال :

yazdım , *görürəm*

۲ - اول شخص جمع : علامت این شخص حرف های " *-q* , *-k* " می باشند . مثال :

yazdıq , *gördük* , *baxırıq* , *gələsiyik*

۳ - دوم شخص مفرد: ضمیر شخصی که در خاتمه فعل می آید در این شخص عبارت از حرف "**-n**" می باشد. مثال:

qaldın, *gəldin*, *görəsən*, *qalmalısan*

۵ - دوم شخص جمع: ضمیر شخصی که در خاتمه فعل برای این شخص می آید از حرف "**-z**" عبارت می باشد. مثال:

yazdız, *gördüüz*, *gələcəksiniz*, *görmüşsünüz*

اگر ریشه افعال با حرف بی صدا خاتمه یابد، در قالب تعارف و تعارف کردن، ضمیر شخص پایانی چهار ادات شکل دهنده مختلف: "**-in**، **-in**، **-un**، **-ün**" و یا چهار ادات شکل دهنده مختلف: "**-iz**، **-iz**، **-uz**، **-üz**" خواهد شد. مثال:

gəlin = *gəliz*، *baxın* = *baxız*

۵ - سوم شخص مفرد: برای این شخص، در زمان حال، ضمیر شخص پایانی در آخر فعل وجود ندارد. اما در زمانهای دیگر ضمیر شخص پایانی فعل به شرح زیر می باشد:

yazdı، *gəldi* - گذشته مطلق:

yazmış idi - گذشته دور (ماضی بعید):

yazar، *gələr* - آینده غیر قطعی:

gərək yazsa - التزام، آرزو:

yazsa، *getsə* - شرط:

در بقیه زمانهای باقیمانده افعال ، ضمیر پایانی این شخص عبارت از چهار ادات شکل دهندهٔ مختلف زیر :

" *-dır* , *-dir* , *-dur* , *-dür* " مثال :

yazacaqdır , *görmüşdür* , *yazasıdır* , *gəlməməlidir*

۵- سوم شخص جمع : ضمیر شخص پایانی این شخص ، فقط علائم "*-lar* , *-lər*" می باشد . مثال :

gəldilər , *yazdılar* , *getməlidirlər* , *yazsınlar*

بخش سی و سوم : ادات شکل دهندهٔ افعال

۱ - حالت تعارف (امر) :

الف : اول شخص :

مفرد : "*-ım* , *-im* , *-um* , *-üm* , *-yım* , *-yim* , *-yum* , *-yüm*" مثال :

gəlim , *alım* , *vurum* , *görüm* , *qalayım* , *ələyim* , *qoruyum* ,
sürüyüm

جمع : "*-aq* , *-ək* , *-yaq* , *-yək*" مثال :

alaq , *gələk* , *qalayaq* , *ələyək*

ب : دوم شخص :

مفرد : در این شخص ، ریشهٔ فعل تعارف (امر) خواهد بود . مثال :

yaz , *get* , *gör* , *vur*

جمع : "*-ın* , *-in* , *-un* , *-ün* , *-ız* , *-iz* , *-uz* , *-üz*" مثال :

baxın , *gülün* , *gəliz* , *vurun* , *alız* , *sökün* , *töküz*

ج : سوم شخص :

مفرد : " *-sın* , *-sin* , *-sun* , *-sün* " مثال :

alsın , *bilsin* , *qoysun* , *görsün*

جمع : " *-lar* , *-lər* " + " *-sın* , *-sin* , *-sun* , *-sün* " مثال :

alsınlar , *bilsinlər* , *qoysunlar* , *görsünlər*

۲ - نوع دوم فرمت خبری (*idi* , *imiş*) :

ریشه + ادات شکل دهنده زمان + فعل کمکی + ضمیر شخص پایانی فعل

الف : *idi* :

- فرمت نقلی خبر :

yazmış idim = *yazmışdım* , *yazmış idin* = *yazmışdın*

- در اسمها :

Yaşar idi , *Solmaz idi*

- در صفتها :

yasxşı idi , *yaman idi*

- در ضمایر :

bu idi , *onlar idilər*

- در ارقام (شمارش) :

az idi , *çox idi*

- در قیدها :

bərk idi , əliboş idi

- در مصدرها :

yazmaq idi , bilmək idi

ب : *imiş* :

- در گذشته نقلی :

gəlmiş imişəm , gəlmiş imişsən , ...

- در اسم ها :

Araz imiş , Maral imiş

- در صفتها :

pis imiş , qara imiş

- در ضمایر :

o imiş , bunlar imişlər

- در ارقام (شمارش) :

bir imiş , altı imiş

- در قیدها :

qaça-qaça imiş

- در مصدرها :

görmək imiş , baxmaq imiş

۳ - صورت غیر شهودی :

- در گذشته نقلی :

vurmuşmuşam , *vurmuşmuşsan* , ...

- در گذشته استمراری :

gəlirmişdim , *gəlirmişdin* , ...

- در گذشته استمراری (نوع دوم) :

gələrmişdim , *gələrmişdin* , ...

- در گذشته دور :

ələmiş idimmiş , *ələmişdinmiş* , ...

- در زمان حال :

yazırmışam , *yazırmışsan* , ...

- در آینده قطعی :

qalayacaqmişam , *qalayacaqmişsan* , ...

- در آینده غیر قطعی :

sürərmişəm , *sürərmişsən* , ...

۴ - شکل لازم افعال :

الف : فرمت ساده :

ریشه + *-ası* , *-əsi* ← *alasıyam* , *gedəsiyəm*

ب : فرمت مرکب :

ریشه + *-ası idi* , *-əsi idi* ← *alası idi* , *gedəsi idi*

۵ - شكل التزام - آرزو افعال :

الف : شكل التزام - آرزو حالت ساده :

ريشه + $-a$, $-ə$ ← $qaçaq$, $görəm$

ب : شكل التزام - آرزو حالت مركب :

ريشه + $gərək$ + idi + $-a$, $-ə$ ←

$gərək$ $qaçaydım$, $gərək$ $görəydin$

۶ - شكل واجب افعال :

الف : شكل واجب ساده :

ريشه + $-malı$, $-məli$ ← $almalıdır$, $bilməlidir$

ب : شكل واجب مركب :

ريشه + idi + $-malı$, $-məli$ ← $yazmalıydıq$, $getməliydin$

۷ - شكل استمرار افعال :

الف : شكل استمرار ساده :

ريشه + $-maqda$, $-məkdə$ ←

$yazmaqdaydım$, $gəməkdədir$

ب : شكل استمرار مركب :

ريشه + idi + $-maqda$, $-məkdə$ ←

$oxumaqdaydılar$, $göməkdəydiniz$

۸ - شکل شرطی افعال :

الف : شکل شرطی ساده :

ریشه + $-sa$, $-sə$ ← $açsam$, $görsən$

ب : شکل شرطی مرکب :

ریشه + $-sa$, $-sə$ + idi ← $açsaydın$, $görsəydi$

بخش سی و چهارم : شکل عمومی افعال

۱ - شکل استعدادی افعال :

ریشه + $-a$, $-ə$ ← $bilmək$

$yaza bilərəm$, $görə bilərsən$, $oxuya bilir$, $istəyə bildik$

۲ - شکل پرسشی افعال :

فعل + $-mı$, $-mi$, $-mu$, $-mü$ ←

$yazdınmı?$, $bildinmi?$, $qoymuşsunuzmu?$, $gördünüzümü?$

1. **-ib , -ib , -ub , -üb (-yib , -yib , -yub , -yüb):**

*O kişi qurtarmay**ı**b qoy**u**b getdi .*

2. **-anda , -əndə :**

*Mən ged**ə**nda kitabı apararam .*

3. **- arkən , -ərkən (-yarkən , -yərkən , -irkən , -irkən ,
-urkən , -ürkən , -yirkən , -yirkən, -yurkən , -yürkən ,
-mişkən , -mişkən , -muşkən , -müşkən) :**

*Gecə yatmağa hazırlaş**ar**kən göy guruldadı .*

4. **-dıqda , -dikdə , -duqda , -dükdə :**

*Rəis içəri gir**dik**də hamı ayağa qalxdı .*

5. **-dıqca , -dikcə , -duqca , -dükcə :**

*Səttar xanın ölümü faciəsinə fikirləş**dik**də insan
təəssüflənir.*

6. **-ınca , -incə , -unca , -ünca (-yınca , -yincə , -yunca ,
-yüncə) :**

*Ana, əsgər gedən oğlu gözdən it**in**cə dalınca baxdı .*

7. **-alı , -əli (-yalı , -yəli) :**

*Sizin yerinizə qonaq gəl**ə**li halım düzəlibdir .*

8. **-madan , -mədən : Çal**ma**dan oynayır .**

9. **-miş , -miş , -muş , -müş :**

*Müəllimin dərsi qurtar**mış** zəng çalındı .*

10. : "-**maz , -məz**" و در فعل دومی " **-ar , -ər** " در فعل اولی

*Uşaq evə çat**ar**-çat**maz** su istədi .*

11. **-caq , -cək :**

*Elnaz evə yetiş**cək** uzanıb yatdı .*

12. **-andan , -əndən (-yandan , -yəndən) :**

*Su başdan aşı**andan** sonra ya bir qarış , ya da bir arşın .*

13. **-an , -ən (-yan , -yən) :**

*Uşaq dərsi oxu**yan** kimi başa düşdü .*

14. **-araq , -ərək (-yaraq , -yəmək) :**

*Babək xalqın haqsızlığını və əzilməsini düşün**ərək** ayağa qalxdı.*

15. **-ana , -ənə :**

*Qatar gəl**ənə** qədər gözləməliyəm .*

16. **-dığı , -diyi , -duğu , -düyü :**

*Yaz**dığın** kimi danış . Gör**düyün** kimi söylə .*

بخش سی و ششم : قید

درون جملات ، واژه هایی که چگونگی اجرای کار و یا حرکت ، زمان اجرا ، مکان کار ، سبب کار و ... را بیان می کنند ، قید گفته می شوند .

۱ - قید های طرز حرکت :

"*necə?*, *nə cür?*, *nə halda?*" این قید ها ، قید هایی هستند که به پرسشهایی همچون
جواب می دهند .

düz , *tez* , *dik* , *yavaş* , ... الف : نوع ساده :

ب : نوع مصنوع :

bərkdən , *tərsinə* , *şiddətlə* , *igidcəsinə* , *yavaşca* , *zorakı* ,
danışmaz , ...

ج : نوع مرکب :

gup-gup , *dalbadal* , *birdən-birə* , *əl-ələ* , ...

۲ - قید های زمان :

dünən , *indi* , ... الف : نوع ساده :

ب : نوع مصنوع :

hələlik , *öncə* , *axşamdan* , ...

ج : نوع مرکب :

tez-tez , *o gün* , *axşam başı* , *aybaay* , ...

۳ - قید های مکان

arxa , yan , ...

الف : نوع ساده :

ب : نوع مصنوع :

yaxınlıqda , ortalığa , ...

ج : نوع مرکب :

orda , burda , bu evdə , hər yandan , bir yanda , ...

۴ - قید های مقدار :

az , çox

الف : نوع ساده :

ب : نوع مصنوع :

bütünlüklə , dəfələrlə , arşınca , azdan , ...

ج : نوع مرکب :

az-az , bir-bir , bir ağız , ...

منابع :

۱ - ادبیات شفاهی خلق

۲ - " زبان ادبی معاصر آذربایجانی " دکتر محمد تقی زهتابی ، انتشارات ائلدار - آشینا ، تبریز ،

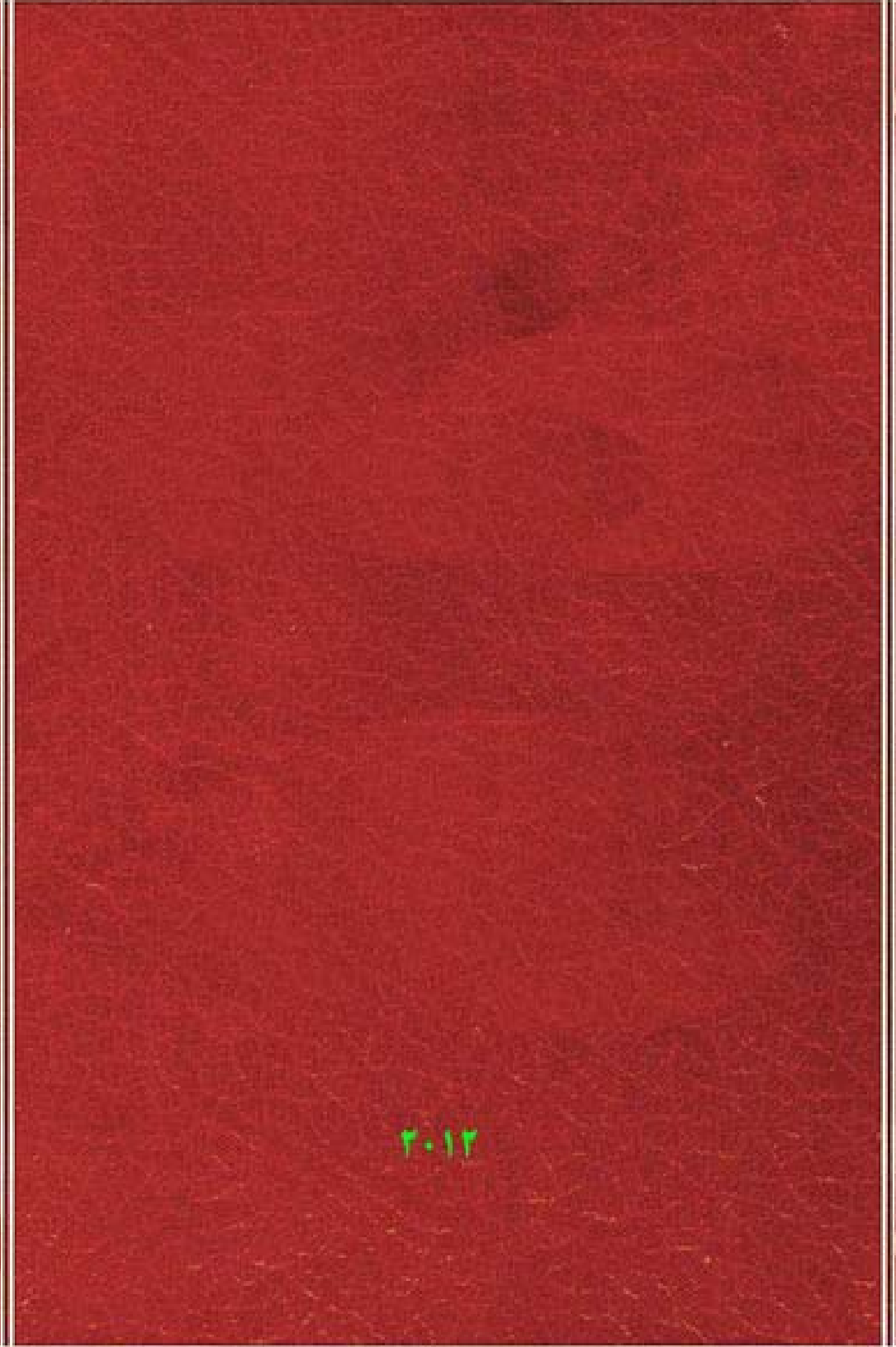
سال ۱۳۷۰ (۱۹۹۱)

۳ - فرهنگ دو سویه آذربایجانی - فارسی ، بهزاد بهزادی ، انتشارات دنیا ، تهران ، سال ۱۳۶۹ (۱۹۹۰)

۴ - فرهنگ لغت دانشکده ، مؤسسه زبان تورکی ، آنکارا ، سال ۱۹۹۴

در جدول زیر اصطلاحات گرامری زبان تورکی آذربایجانی که به فارسی برگردانده شدند را مشاهده می فرمائید:

تورکی آذربایجانی	فارسی	تورکی آذربایجانی	فارسی
ad	اسم	söz	واژه
adlıq	فاعل	səslı	صدادار
necəlik	صفت	səssız	بی صدا
eyləm	فعل	qalın	ضخیم
Ansöz	مصدر	incə	ملایم
əvəzlik	ضمیر	şəkilçi	ادات شکل دهنده
tamamlıq	مفعول	düzəltmə	مصنوع
zərf	قید	bağlılıq	وابستگی
heca	هجا	say	ارقام (شمارش)
Qapalı heca	هجای بسته	nida	نداء
eyləmin danması	نفی فعل	dodaqlanan	لب گرد شونده
kök	ریشه	dodaqlanmayan	لب گرد نشونده
özəl	خاص	Səslı Uyğunluğú Qanunu	قانون هماهنگی اصوات
genəl	عمومی	Ardıcılılıq Qanunu	قانون ترتیبی بودن
tək	مفرد	ıyıəlık	ملکی
toplu	جمع	yönlük	مفعول غیر مستقیم
qoşma	اتصالی	yerlik	مکانی
tə'sirli eyləm	فعل متعدی	çıxışlıq	صادر شدن
tə'sirsız eyləm	فعل لازم	qayıdış eyləm	فعل برگشتی
etkən eyləm	فعل معلوم	qarşılıq eyləm	فعل مشارکتی
edilgən eyləm	فعل مجهول	Gərəkli eyləm	فعل الزامی
mütləq keçmiş	گذشته مطلق	Davamlı Keçmiş	گذشته استمراری
Nəqli Keçmiş	گذشته نقلی	Uzaq Keçmiş	گذشته دور (ماضی بعید)
İndiki zaman	زمان حال	Gələcək zaman	زمان آینده

۳۰۱۲

